DiVA
http://www.diva-portal.org

This is the published version of a chapter published in *Att skriva idéhistoria*.

Citation for the original published chapter:

Hennessey, J. (2026)
Global idéhistoria
In: Bruno Hamnell & Frits Gåvertsson (ed.), *Att skriva idéhistoria* (pp. 259-275). Lund: Lund University Open Access
Ugglan: Lund Studies in the History of Ideas and Sciences
https://doi.org/10.37852/oblu.348.c811

N.B. When citing this work, cite the original published chapter.

Permanent link to this version:
http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:oru:diva-127471

Utgivare: *Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet*

Text © Upphovsrätt för enskilda kapitel innehas av respektive kapitelförfattare

Denna text är licensierad under CC BY-NC-ND, Erkännande-Ickekommersiell-IngaBearbetningar. (Se fullständiga villkor: https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.sv) Enligt licensen får verket spridas utan att tillstånd behövs, men bara i icke-kommersiella sammanhang. Verket får inte bearbetas och den som sprider verket måste ange dess upphovsperson.

Om inget annat anges, omfattas inte bilder och foton av denna licens. Användning av dessa kräver tillstånd från respektive upphovsrättsinnehavare.

DOI: https://doi.org/10.37852/oblu.348.c811

Att skriva idéhistoria
ISBN: 978-91-8104-800-1 (tryck)
ISBN: 978-91-8104-801-8 (e-bok)

Ugglan 21
Lund Studies in the History of Ideas and Sciences
ISSN 1102-4313 (tryck)
ISSN 2004-867X (e-bok)

Vid citering: John L. Hennessey, ”Global idéhistoria”, i *Att skriva idéhistoria* (Lund: Lunds universitet, 2026), https://doi.org/10.37852/oblu.348.c811

Information om *Ugglan: Lund Studies in the History of Ideas and Sciences* finns här: https://www.ht.lu.se/serie/41/

Global idéhistoria

John L. Hennessey

Idéer respekterar inte nationsgränser. Om man lyfter blicken från det egna landet eller den egna världsdelen ser man lätt att idéer har spridit sig som en löpeld över världen långt innan Internet fanns. Att skriva idéhistoria inom snäva nationella gränser löper därför en stor risk att leda till en inkomplett, skev, eller till och med felaktig bild av historien. Bara detta bör vara ett starkt incitament för att bedriva idéhistorisk forskning ur ett globalt perspektiv. Därutöver finns det filosofiska och vetenskapliga system utanför Västerlandet som vi knappast känner till i Sverige men som inte är mindre värdefulla eller intressanta för det. Globala maktobalanser har gjort att många av dessa idéer inte har präglat Europa och USA lika mycket som många västerländska idéer, men de har ändå satt sina spår i västerländskt tänkande. Europeiska tänkare har varit fascinerade och inspirerade av exempelvis buddhismen, taoismen, islam, och utomeuropeisk vetenskap i hundratals år.

Varför är trots detta så lite svensk idéhistorisk forskning global? Majoriteten av den idéhistoria som skrivs i Sverige förhåller sig enbart till Västeuropa och är väldigt Sverigecentrerad. Är detta bara resultatet av att författarna är alltför fixerade vid sitt eget land eller världsdel? Troligen handlar det mestadels om att det kan vara svårt att skriva bra globalhistoria eller -idéhistoria av åtminstone tre anledningar:

1. Idéhistorisk forskning från ett globalt perspektiv kräver oftast gedigna kunskaper i ett flertal olika språk. Det är svårt för enstaka forskare att hinna behärska flera språk samtidigt som de fördjupar sig inom sitt huvudämnes facklitteratur. Med få undantag är högre utbildning i

Sverige inte utformad för att parallellt lära ut färdigheterna som krävs för excellent global idéhistorisk forskning. Språkprogrammen tenderar att förbereda studenter för forskning i lingvistik, inte idéhistoria eller relaterade ämnen, och det kan vara svårt att hitta undervisning eller bra resurser för att lära sig historiska språk. Även många masterutbildningar inom interdisciplinära områdesstudier (*area studies*) såsom östasienstudier saknar idag en språkkomponent.

2. Precis som med språk är det svårt att fördjupa sig i ett flertal olika geografiska kontexter vad gäller dess historia och kultur. Utan djup kunskap om lokala kontexter riskerar man att falla offer för stereotyper (tänk på Karl Marx ”asiatiska produktionssätt” som dömde ut asiatiska civilisationer från utvecklingens normala förlopp enligt historiematerialismen).
3. Rent praktiskt kan det vara svårt att få tillgång till det historiska källmaterialet som forskaren behöver när det ligger långt bort i utländska arkiv. Ibland kan det även vara svårt eller kostsamt att beställa sekundärlitteratur från utlandet.

Med detta menar jag inte att många idéhistoriker ägnar sig åt sin lokala kontext på grund av lathet – det är snarare så att man oftast har bättre förutsättningar att bedriva högkvalitativ forskning om det land som man lever i än om avlägsna platser. Forskare vill gärna kunna fördjupa sig tillräckligt i ett ämne för att verkligen kunna uttala sig som expert.

De tre ovanstående punkterna utgör stora utmaningar som inte ska ignoreras, men jag vill ändå hävda att det är både möjligt och väl värt att ägna sig åt global idéhistorisk forskning. Utmaningarna kan övervägas av möjligheten att uppnå nydanande perspektiv och att förstå världen bättre. Vi kan hämta inspiration från skrifter som antologin *Global Intellectual History* och artiklarna i tidskriften med samma namn.[1] Dock kräver global idéhistorisk forskning en del planering och kreativa lösningar.

1 Samuel Moyn och Andrew Sartori, red., *Global Intellectual History* (New York: Columbia University Press, 2013). Tidskriften, som grundades 2016, har som syfte att publicera forskning som berör ”long-term ideological movements and significant turning points in the history of ideas between nations and cultures.” Mer information finns på tidskriftens webbsida: https://www.tandfonline.com/journals/rgih20.

Syftet med detta kapitel är inte att argumentera för vikten av globalhistoriska perspektiv – det finns redan rikligt med litteratur om detta.[2] Syftet är snarare att ge några handfasta tips om hur studenter i Sverige kan bemöta de praktiska utmaningar som listas ovan och skriva uppsatser ur ett globalt idéhistoriskt perspektiv. Kapitlet börjar med en kort genomgång av olika teoretiska utgångspunkter som är relevanta för idéhistoria ur ett globalt perspektiv. Efteråt presenteras flera strategier för hur studenter vid svenska lärosäten kan inkorporera globala perspektiv i uppsatsarbetet, som oftast måste bedrivas på relativt kort tid och i Sverige. Dessa är bara några av många potentiella tillvägagångssätt – förhoppningen är att kapitlet kan inspirera även till andra sätt att ”vidga vyerna”, som en global idéhistorisk antologi från Umeå har uttryckt det.[3]

Teoretiska utgångspunkter

Innan jag diskuterar olika tillvägagångssätt för svenska studenter som vill skriva global idéhistoria ska jag kort sammanfatta ett par viktiga teoretiska utgångspunkter som kan ge vägledning.

”Global” behöver inte täcka hela jordklotet

Utifrån namnet samt ett antal standardverk i ämnet skulle man kunna tro att globalhistoria bokstavligen måste vara världsomspännande, men så är inte fallet. Om det vore så skulle det vara fullständigt omöjligt att skriva studentuppsatser i globalhistoria. De flesta monografier med sådana ambitioner har också dragit till sig kritik för att vara för generaliserande och för ytligt förankrade i de olika geografiska fall de behandlar. Många studier inom globalhistoria eller -idéhistoria handlar snarare om en global kontextualisering av ett lokalt fenomen, eller globala processer betraktade

2 Se, till exempel, Sebastian Conrad, *Globalhistoria: en introduktion*, övers. Johanna Holmberg (Lund: Studentlitteratur, 2015); Hans Hägerdal, ”Globalhistoria”, i *Perspektiv på historia: en introduktion till historiestudier*, red. Henrik Ågren (Lund: Studentlitteratur, 2015), 205-222; Stefan Amirell, ”Den världshistoriska vändningen: Möjligheter och problem i relation till svensk historisk forskning”, *Historisk tidskrift* 128, nr 4 (2008): 647-669.

3 Mohammad Fazlhashemi, Anders Öckerman och Ronny Ambjörnsson, red., *Vidgade vyer: globalt perspektiv på idéhistoria* (Lund: Studentlitteratur, 2000).

från en specifik plats. Det har till och med myntats ett (lite klumpigt) ord för detta: ”glokalt” (*glocal*). Chinue Achebes kända roman *Allt går sönder* (*Things Fall Apart*) (1958) kan ses som ett exempel på detta. I boken betraktar läsaren stora, globala processer såsom kolonialism och kristet missionsarbete och dess konsekvenser från perspektivet av en liten afrikansk by. Utifrån ett sådant angreppssätt kan man studera effekterna av stora processer på en specifik plats i detalj utan att behöva hävda att ens slutsatser gäller för hela världen. Sådana ”glokala” studier kan i sin tur utgöra byggstenar till större globalhistoriska synteser.

Den ”globala vändningen” som ägt rum sedan 1990-talet är i grunden en reaktion mot ”metodologisk nationalism”, det vill säga tendensen att förklara allt utifrån händelser och processer inom nationsgränser. Vändningen handlar i första hand inte om att fullständigt redovisa fenomen runt om i hela världen, utan om att dra in gränsöverskridande processer i historiska förklaringsmodeller. Man kan exempelvis inte förklara Carl von Linnés världsbild och tänkande bara utifrån hans lokala, svenska, kontext, utan man måste ta hänsyn till idéer och processer utifrån som han exponerades för och sedan, i sin tur, påverkade. Detta kan verka tämligen uppenbart, och bilden av ”metodologisk nationalism” är utan tvivel lite överdriven i många globalhistoriska brandtal (eller -texter), men det är inte alltid lätt att inkorporera globala perspektiv i ens analys i praktiken. Därför ger globalhistoriska verktyg viktigt stöd till forskare som vill förklara gränsöverskridande fenomen.

Jämförelser och förbindelser

Jämförelser av olika fenomen är givetvis ett av humanioras och samhällsvetenskapens äldsta och kraftfullaste analytiska verktyg. Ändå finns det en del skepsis kring jämförelser inom globalhistoria. Varför?

För det första har ”enheten” för jämförelser traditionellt nästan alltid varit nationen. Det gäller exempelvis det klassiska studiet av internationella relationer. Varför blev Tyskland men inte Storbritannien fascistiskt under mitten av 1900-talet? Varför växte Thailands BNP snabbt men inte Myanmars? Det är just detta naturaliserande av nationer som avgränsade

enheter som globalhistoriker menar fördunklar de gränsöverskridande processerna som de vill kasta ljus på, det som benämns *transnationellt*.

För det andra är jämförandet i sig en motsats till studiet av förbindelser eller utbyten mellan olika parter. Jämförelser utgår ifrån att studieobjekten är isolerade från varandra. Om man vill jämföra exempelvis kristendomen och islam riskerar man enligt en strikt jämförande ansats att missa bådas gemensamma rötter och deras ömsesidiga påverkan av varandras identitetsbildning under århundrandena. Ofta kommer idéer eller praktiker som i högsta grad verkar traditionella eller ”inhemska” från andra källor. Till exempel härstammar muslimska böneropet från praktiken att ringa i klockor utanför kristna kyrkor, och mycket av retoriken kring Jesus som härskare inom kristendomen har tagits från romerska kejsarkulten.[4]

Det är givetvis inte alla historiska händelser och processer som har utvecklats i dialog med varandra (ett motexempel är Handynastins Kina och Mayariket), men globalhistoriker är mest intresserade av exempel på kontakt och utbyten mellan samhällen. Med andra ord är jämförande forskning en legitim teoretisk ansats för att besvara vissa sorters forskningsfrågor och för vissa jämförande fallstudier, men ren komparativ forskning brukar inte inkluderas i globalhistoria såsom den förstås av de flesta som praktiserar den idag. Detta betyder dock inte att globala idéhistoriska studier inte kan använda sig av jämförelser. Det går, men i kombination med studier av relationer och förbindelser. I stället för att utgå ifrån vissa orsakssamband eller en konstgjord isolering av olika geografiska fall kan man använda olika perspektiv för att utröna hur man bäst kan förstå ett visst fenomen. För att återanvända exemplet kristendomen och islam skulle man kunna reda ut vilka idéer och praktiker som har utvecklats inom de enskilda religionerna och vilka som har sitt ursprung i den andra religionen eller som har uppstått i dialog mellan religionerna. Detta leder naturligt till nästa poäng.

4 Marcus J. Borg och John Dominic Crossan, *Den radikale Paulus: kyrkans konservativa ikon som progressiv visionär*, övers. Rabbe Forsman (Helsingfors: Förlag Tomas von Martens, 2016), kap. 4.

Översättning och uppkomst av ny kunskap vid skärningspunkter

En viktig insikt som globalhistoria har tagit från vissa strömningar inom postkolonial teori, särskilt Homi Bhabhas arbeten, handlar om hybridiserande eller kreoliserande av kunskap och kulturer som uppstår i kontaktzoner.[5] Det är fortfarande vanligt att prata om kulturer som om de existerade i en idealisk, renodlad form. Men i själva verket blandas alltid kulturer och idéer när de kommer i kontakt. Detta är särskilt utpräglat i samhällen där olika folkgrupper lever på en begränsad yta, som bosättarkolonier eller hamnstäder. Även när nya idéer kommer till mer homogena samhällen mottas de inte i samma form eller på samma sätt som där de har sitt ursprung. I stället ändrar de form eller anpassas efter lokala omständigheter, på samma sätt som ett meddelande ändras subtilt när det översätts till ett nytt språk. Ett sådant synsätt betonar inte bara att världen inte är enhetlig trots utbytet av gränsöverskridande idéer, det lyfter också fram lokala aktörers roll i spridningsprocessen. För att ta ett exempel har Constance Chen visat att en amerikansk 1800-talskonvertit till buddhismen anammade många av religionens grundidéer vid en vistelse i Japan, men efter sin återkomst till USA följde ett slags hybridbuddhism som inkorporerade lokala element av transcendentalism och darwinistisk evolutionsteori.[6]

På ett liknande sätt har globalhistoriker tagit avstånd från föreställningen om en enkelriktad spridning av idéer och processer förknippade med ”modernitet”, från Västeuropa till resten av världen.[7] Idéer spreds i flera riktningar och översattes på lokala plan, även om denna process ofta präglades av ojämlika maktfördelningar, särskilt som ett resultat av kolonialismen. Men den nyaste vågen av global idéhistorisk forskning går ännu längre än spridning och cirkulation av kunskap och betonar samskapande av nya idéer och praktiker i kontakten mellan olika grupper.

---

5 Homi Bhabha, *The Location of Culture* (New York: Routledge, 1994).

6 Constance Chen, ”’The Esoteric Buddhist’: William Sturgis Bigelow and the Culture of Dissent”, *Amerasia Journal* 34, nr 1 (2008): 31-51.

7 Conrad, *Globalhistoria*, 20. Se även Dipesh Chakrabarty, *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference* (Princeton: Princeton University Press, 2000).

Det är huvudtesen i vetenskapshistorikern Kapil Rajs *Relocating Modern Science* (2007). Raj fokuserar på brittiska Indien och visar att även nyckelaspekter av modern ”vetenskap”, som så ofta anses vara ett rent europeiskt påfund, har utvecklats i samspel mellan britter och indier, i den unika kontaktzonen mellan kulturerna som kolonialismen skapade. Med andra ord hade vissa sorters kunskap inte uppstått i det ena eller det andra av samhällena om de inte hade haft så intensiv kontakt – det var bara i mötet som idéerna och de nya vetenskapliga praktikerna kunde uppstå.[8]

Raj visar övertygande hur bland annat moderna kartografiska praktiker och sätt att visualisera kartor använde såväl lokal indisk kunskap som västerländska metoder. De kartografiska verktyg britterna tog med sig till Indien fungerade ofta inte i den nya miljön och lokala mätningssätt visade sig ofta vara överlägsna. Samtidigt ändrades indiska kartografiska tekniker på fundamentala sätt i mötet med de europeiska. Särskilt slående var att britterna saknade en detaljerad karta över sitt eget land när den koloniala administrationen producerade en sådan över Indien. I stället för att kartografiska tekniker spreds från Storbritannien till Indien bidrog de nya teknikerna som samproducerades i Asien till produktionen av en detaljerad karta över de brittiska öarna många år senare.[9]

Ett sista av många möjliga exempel utgörs av *bushidō*, den japanska ”krigarens väg.” Oleg Benesch har spårat uppkomsten av denna idé och visar att det till synes mest japanska ideal av alla faktiskt var en hybrid av japanska och västerländska idéer som formades i slutet av 1900-talet.[10] *Bushidō*-konceptet utvecklades först som ett svar på brittisk ”gentlemanliness” eller västerländsk ridderlighet mer generellt för att visa att japansk kultur var lika rik och civiliserad. Dess ursprung var således utländskt, men över tid återupptäcktes äldre japanska texter som verkade stödja *bushidō*-idealet och som präglade dess vidare utformning. Denna till synes japanska idé influerade sedan många västerlänningar, som beundrade den självbehärskning och ridderlighet som de tillskrev japanerna, bland annat scoutrörelsens

8 Kapil Raj, *Relocating Modern Science: Circulation and the Construction of Knowledge in South Asia and Europe 1650-1900* (Cham: Palgrave Macmillan, 2007).

9 Raj, *Relocating Modern Science*, kap. 2.

10 Oleg Benesch, *Inventing the Way of the Samurai: Nationalism, Internationalism, and Bushidō in Modern Japan* (Oxford: Oxford University Press, 2014).

grundare Sir Baden Powell.[11] Dessa exempel visar att forskning som undersöker globalt cirkulerande idéer ska se upp för enkla spridningsmodeller, och vara öppen för möjligheten att idéerna ofta har rört sig i oväntade riktningar och muterat under resans gång.

Praktiska tillvägagångssätt

Nu kommer vi till det praktiska – hur ska studenter i idéhistoria som är intresserade av globala perspektiv göra, rent konkret? Ett standardverk i ämnet, Sebastian Conrads *Globalhistoria: en introduktion*, ger ett flertal exempel på hur globalhistoria kan praktiseras, men exemplen är ofta framstående forskningsmonografier som är i en helt annan liga än vad en student hinner göra på en termin.[12] Conrad påstår också att upptäckten av gränsöverskridande samband, vilket globalhistoriker nu har gjort i flera årtionden, snart inte längre räcker för nydanande studier.[13] Detta kanske gäller forskningsfronten, men är knappast realistiskt för de flesta studentuppsatser. I min mening är det fortfarande fullt legitimt och nyttigt för ämnet att studenter utmanar nationella ramar genom att kasta ljus på globala förbindelser.

De tre delarna som följer behandlar olika sätt för svenska studenter att forska inom global idéhistoria utifrån olika typer av källmaterial. Givet den tidspress de flesta studenter arbetar under får källmaterialets tillgänglighet och omfång i hög grad avgöra inriktningen på uppsatsen. Det kan därför ofta vara klokt att huvudsakligen använda sig av svenska eller svenskspråkiga källor i den här fasen av ens utveckling som forskare, även om man kan använda dessa för att behandla globala teman. Sista delen ger några praktiska tips om man ändå vill ge sig in på icke-svenskt källmaterial.

11 Hashimoto Yorimitsu, ”White Hope or Yellow Peril?: Bushido, Britain, and the Raj”, i *The Russo-Japanese War in Global Perspective*, vol. 2, red. David Wolff m.fl. (Leiden: Brill, 2007), 379-402.

12 Conrad, *Globalhistoria*.

13 Conrad, *Globalhistoria*, 78.

Svensk idéutveckling i global kontext

Det är lätt att tro att någonting är unikt eller att rentav missuppfatta en historisk företeelse om man inte studerar den i relation till en bredare kontext. Historikern Rolf Torstendahl har skämtsamt beskrivit en sådan begränsad syn med devisen ”Blott Sverige svenska krusbär har”.[14] I den andan argumenterar han provokativt för att svensk socialdemokrati inte har lett till väsentligt annorlunda socioekonomiska förhållanden än vad som råder i andra europeiska länder, med sina vitt skilda politiska historier.[15]

Det finns många exempel på missuppfattningar om Sveriges förmenta exceptionalism inom flera idéhistoriska områden. Mycket har gjorts inom svensk forskning och media av Rasbiologiska institutets internationella unikhet, till exempel, medan det i själva verket pågick liknande statligt finansierad rasforskning på många håll i världen under en ännu tidigare period. Det kanske är så att formen för institutet var ovanlig (som ett självständigt statsfinansierat institut, i stället för en institution på ett universitet), men dess aktiviteter var knappast sällsynta sett från ett globalt perspektiv. Gunnar Broberg och Mattias Tydén har även kunnat visa hur institutet fick otillräckligt med finansiering av staten för att uppfylla sitt uppdrag – en summa som till och med minskade med åren – vilket gör det mindre viktigt än många av dess utländska motsvarigheter.[16] Likaså har man ofta förklarat svensk steriliseringspolitik med unika kulturella eller politiska faktorer (till exempel socialdemokratins påstådda bristande respekt för individuell frihet), samtidigt som historiker som lyft blicken har kunnat visa att de svenska lagarna till stor del tog intryck av steriliseringslagar i USA.[17]

Om empirin huvudsakligen handlar om svenska idéer eller institutioner kan man med fördel studera utländska motsvarigheter och göra en

14 Originalcitatet kommer från Carl Jonas Love Almqvist. Rolf Torstendahl, ”Sweden in a European Perspective—Special Path or Mainstream?” i *The Swedish Success Story?* red. Kurt Almqvist och Kay Glans (Stockholm: Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse för allmännyttiga ändamål, 2004), 33.

15 Torstendahl, ”Sweden in a European Perspective”, 33–46.

16 Gunnar Broberg och Mattias Tydén, ”Eugenics in Sweden: Efficient Care”, i *Eugenics and the Welfare State: Norway, Sweden, Denmark, and Finland*, red. Gunnar Broberg och Nils Roll-Hansen (East Lansing: Michigan State University Press, 2005), 86-88.

17 Broberg och Tydén, ”Eugenics in Sweden”, 135.

komparativ studie för att bättre kontextualisera och förstå det svenska fallet. Om man är intresserad av Rasbiologiska institutet kan man exempelvis studera liknande institutioner i utlandet och göra en komparativ analys. Man ska dock akta sig för att dra för långtgående slutsatser från en begränsad studie (också för att man inte kan isolera variabler i historiska studier såsom man kan inom många naturvetenskapliga discipliner). Sådana komparativa studier kan göra det möjligt att spekulera över vilka faktorer som har lett till svenska förhållanden. Finns det underlag för sådant ska man givetvis även studera förbindelser mellan svenska och utländska individer eller organisationer (tyska rasbiologer som besökte Uppsala eller amerikanska steriliseringslagar som inspirerade svenska beslutsfattare, till exempel). Som jag skrev ovan är det framför allt olika typer av förbindelser som globalhistoriker är intresserade av, men jämförelser kan också berika vår kunskap om historiska företeelsers kontext på viktiga sätt.

Rörliga svenskar

Svenskar har en lång historia av att resa och arbeta i andra länder och världsdelar. De kanske mest kända historiska figurer som reste är Linnés lärjungar, men de är långt ifrån ensamma. Svenskar reste bland annat som missionärer, upptäcktsresande, legosoldater, handelsmän, diplomater, och reseskribenter. Detta har varit ett hett forskningsfält på sistone och det finns mycket forskningslitteratur som kan tjäna som inspirationskälla. Jag har till exempel, tillsammans med Janne Lahti, varit redaktör för temanumret ”Nordics in Motion” i *Journal of Imperial and Commonwealth History* som utforskade hur nordiska individer bidrog till europeisk kolonialism på olika sätt.[18] Ibland har man gjort oväntade fynd, som när anställda på Huseby Bruk, ett museum i Småland, upptäckte en kista på huvudbyggnadens vind som innehöll unika dokument från en tidigare ägares arbete som järnvägsentreprenör i det brittiska Indien.[19]

18 John L. Hennessey och Janne Lahti, red., ”Nordics in Motion: Transimperial Mobilities and Global Experiences of Nordic Colonialism”, temanummer av *Journal of Imperial and Commonwealth History* 51, nr 3 (2023).

19 Se, till exempel, Alexander Bubb, ”Class, Cotton and ’Woddaries’: A Scandinavian Railway Contractor in Western India, 1860-69”, *Modern Asian Studies* 51, nr 5 (2017): 1369-

Kan man identifiera en sådan individ så kan man kanske analysera dennes världsbild och hur den kan ha påverkats av utländska influenser. Det kan vara en idé att leta efter böcker eller artiklar som skrevs av svenskar som reste utomlands för att hitta sådana individer. Kungliga bibliotekets sökbara historiska tidningsdatabas är särskilt värdefull för detta ändamål. Jag har exempelvis upptäckt en svensk journalist som reste till S:t Barthélemy och gjorde ett långt reportage därifrån genom att söka efter nyckelordet ”Barthélemy”.[20]

När man gör sådana sökningar ska man dels dokumentera tidpunkten för sökningen samt vilka nyckelord och andra parametrar man har använt, dels tänka på att stavningar och särskilt platsnamn ofta har ändrats över tid. Som Martin Dusinberre har argumenterat för behövs utförligare dokumentation när historiker arbetar med digitaliserade material och databaser, eftersom det annars kan vara svårt att replikera resultaten.[21] Små ändringar i sökorden kan ha stora effekter på resultatlistan. Till exempel har jag fått fram helt olika resultatlistor när jag har sökt på ”Barthélemy” och ”Barthelemy.” Vad gäller historiska stavningar och platsnamn kan man ofta ta reda på detta med hjälp av Wikipedia, som har förgreningssidor (*disambiguation pages*) för att hjälpa läsare att hitta rätt, även om de söker på alternativa titlar. Thailand har exempelvis tidigare kallats för Siam, och många asiatiska platsnamn har fått uppdaterade stavningar på senare år (till exempel har Calcutta blivit till Kolkata på engelska). Att kunna växla mellan sidor på olika språk på Wikipedia är också värdefullt för att hitta obskyra platsnamn på andra språk, som kanske inte finns i vanliga ordböcker.

1393; Radhika Krishnan, ”Contracting and Sub-contracting in British India: Exploring the Dynamics of Railway Building through Joseph Stephens”, i *India: Research on Cultural Encounters and Representations at Linnaeus University*, red. Kristina Myrvold och Soniya Billore (Halmstad: Makadam, 2017), 50-73.

20 Se John L. Hennessey, ”Cutting Colonial Losses: Imperial Ideology in Media Coverage of the 1878 Transfer of Saint Barthélemy in Sweden and France”, *Scandinavian Journal of History* 49, nr 1 (2024): 46–68.

21 Martin Dusinberre, *Mooring the Global Archive: A Japanese Ship and its Migrant Histories* (Cambridge: Cambridge University Press, 2023).

Svenska idéer i utlandet

Trots en liten befolkning har Sverige haft en hel del intellektuella och vetenskapsidkare som har blivit kända i Europa eller i hela världen. Det kan vara intressant att se hur svenska idéer har tagits emot i andra, utländska, kontexter. Idéhistorikern Linda Andersson Burnett, som är expert på skotska upplysningen, har exempelvis studerat hur Linnés vetenskapliga idéer togs emot i Skottland.[22] Som jag skrev tidigare är det vanligt att idéer har bytt skepnad eller förändrats på olika sätt när de har rört sig över gränser genom historien. En del av dessa individer är fortfarande välkända, som Linné, medan andra i stort sett är bortglömda idag men var inflytelserika under en tidigare epok. Oavsett är det ofta så att man som svensktalande har tillgång till källmaterial och sekundärlitteratur om sådana personer som är otillgängligt för de flesta utländska forskare, vilket gör att man ofta kan upptäcka nya, intressanta forskningsrön. Till exempel kan amerikanska forskare som studerar en engelskspråkig bok av Gunnar Myrdal missa viktig bakgrundsinformation om hans idévärld som är känd för svensktalande forskare. Eller så har franska forskare som studerat mottagandet av Emanuel Swedenborgs idéer missat viktiga källor som bara finns på svenska. (Båda dessa exempel är hypotetiska.) På så sätt kan man bidra till att kontextualisera transnationella idéflöden.

Att få tillgång till utländskt material

När jag som doktorand beskrev mitt avhandlingsämne (japansk kolonialism innan Första världskriget) fick jag inte sällan frågan: ”Men vad har detta med Sverige att göra?” Svaret var förstås ingenting, och det finns verkligen inget krav på att ens forskning ska ha någon koppling till Sverige. Rent praktiskt kräver det dock planering och mycket framförhållning om man

22 Linda Andersson Burnett, ”The Edinburgh Connection: Linnaean Natural History, Scottish Moral Philosophy and the Colonial Implications of Enlightenment Thought”, i *Linnaeus, Natural History and the Circulation of Knowledge*, red. Hanna Hodacs, Kenneth Nyberg och Stéphane Van Damme (Oxford: Voltaire Foundation, 2018), 161-186; Idem. ”Northern Noble Savages? Edward Daniel Clarke and British Primitivist Narratives on Scotland and Scandinavia, c. 1760-1822” (Doktorsavhandling, University of Edinburgh, 2012).

ska tackla ett ambitiöst, globalt ämne på begränsad tid. Ju tidigare man väljer ämne, desto bättre. Sekundärlitteraturen som man behöver kanske måste beställas in via fjärrlån, till skillnad från forskningslitteratur på svenska. Det finns en del stipendier som studenter kan använda sig av för att resa till utländska arkiv eller museum, men dessa utlyses oftast någon enstaka gång per år och väntan på besked kan dra ut på tiden. Behovet av att boka färdbiljetter och logi och kanske ansöka om visum kräver även det framförhållning. Och vill man forska på ett annat språk som man inte redan behärskar behöver man kanske lägga upp en studieplan med språkkurser i början av sin utbildning.

Som tur är har digitalisering gjort det lättare än någonsin att ta del av utländskt källmaterial utan kostsamma och tidskrävande resor. Linnéuniversitetet har skapat en webbsida, Global Archives Online, som samlar arkivsamlingar från runtom i världen som kan vara användbara för globalhistorisk forskning.[23] Man kan givetvis också leta sådana samlingar själv, från exempelvis olika nationalbibliotek, stora tidningar, eller internationella museer. Man ska dock vara medveten om att digitala arkiv, hur omfattande de än är, nästan alltid bara innehåller en bråkdel av det existerande arkivmaterialet. Man måste vara mycket noggrann med att utforska källornas representativitet jämfört med det totala materialet som existerade historiskt. En brittisk forskargrupp har upptäckt att trots det enorma omfånget på digitala samlingar över historiska brittiska dagstidningar hade bara 6% av British Librarys tidningssamling digitaliserats 2023.[24] Även bibliotekets fysiska samling innehåller långt ifrån allt tidningsmaterial som en gång fanns. Källmaterialet som digitaliseras prioriteras oftast utifrån vissa kanske outtalade eller omedvetna kriterier som kan göra samlingen obalanserad. Dyrare brittiska tidningar från 1800-talet är till exempel överrepresenterade i digitala samlingar, vilket betyder att tidningarna som nådde mindre välbärgade läsare troligen finns i mindre omfattning än vad

23 Se webbsidan: www.globalarchives.lnu.se

24 Kaspar Beelen, Jon Lawrence, Daniel C.S. Wilson, och David Beavan, ”Bias and Representativeness in Digitized Newspaper Collections: Introducing the Environmental Scan”, *Digital Scholarship in the Humanities* 38, nr 1 (2023): 4.

ett representativt axplock hade innehållit.[25] Ändå har digitaliserat källmaterial stor potential.

Det kan vara frestande att använda översättningsverktyg som Google Translate, DeepL eller ChatGPT för att läsa källmaterial på främmande språk, men man ska göra det med stor försiktighet. Eftersom språk inte bara använder olika ord utan formuleras på fundamentalt olika sätt är översättningar aldrig helt trogna originalversionerna, hur skickligt de än görs. I ett fält som idéhistoria är originalformuleringar oftast av stor vikt för att förstå en tänkares världsbild, och mycket riskerar att gå förlorat eller missförstås i översättningen. Jag avråder därför från att oreflekterat använda översättningar, maskinella eller mänskliga, i idéhistorisk forskning. Översättningsverktyg kan dock vara hjälpsamma om man vill förstå det ungefärliga innehållet i ett viktigt dokument på ett främmande språk, men det ska inte utgöra grunden för en textanalys. Man kan till exempel inom vetenskapshistoria få en bild av vilka sorters frågor som togs upp och var olika personer stod i vetenskapliga debatter utifrån översättningar, även om det blir svårt att få en nyanserad bild av innehållet.

Har man tid och turen att få ett resestipendium kan man ta sig an äventyret att besöka utländska arkiv. Oavsett var i världen de ligger har arkiv ofta relativt begränsade öppettider och många specifika regler för att bevara samlingen för framtiden. Det är viktigt att läsa på om arkivet innan man planerar sin resa. Att fråga någon som har varit där förut om tips och råd är en utmärkt idé; du kan hitta forskare som har använt ett arkiv genom referenslistan i deras verk, vilka du förhoppningsvis ändå läser när du fördjupar dig i ämnet.

En del viktiga frågor behöver ställas. När har arkivet öppet? Andra länder har delvis annorlunda röda dagar som du kanske inte har tänkt på. Det händer att arkiv stängs i åratal för renoveringar. Krävs det legitimation, registrering, ett introduktionsbrev, eller annat för att komma in? Ofta rekommenderas eller krävs det att man tar kontakt med en arkivarie i förväg. Vilka verktyg får man ta med sig (kamera, scanner, dator, eller bara blyertspenna)? Vad är policyn för fotokopiering eller skanning med arkivets (eventuella) utrustning? Vad är proceduren för att beställa fram material?

25 Beelen m.fl., ”Bias and Representativeness”.

På vissa ställen får man bara beställa material under vissa tider och bara lite i taget, med långa vänteperioder däremellan, vilket kan göra att man hinner gå igenom långt mindre material än väntat. Finns det restriktioner kring användandet av material från arkivet (till exempel reproducerande av bilder)? Var ligger arkivet? Det är inte ovanligt att de ligger långt ifrån stadskärnor och kan vara krångliga att ta sig till. Tar man inte reda på alla dessa faktorer i förväg riskerar man att förlora mycket värdefull tid under sin arkivresa.

De flesta arkiv har dokument som beskriver olika samlingars innehåll för att hjälpa forskare att hitta rätt (*finding aids*). Dessa är oftast digitaliserade, men inte alltid. Som tur är går det oftast att ta kontakt med arkivarier i förväg för att få hjälp att hitta materialet man söker, och de kan ofta skicka icke-digitaliserade innehållsförteckningar. Det är vanligt att en arkivarie kan sätta en på rätt spår och peka ut intressant information som man annars inte hade tänkt på. Man ska givetvis tacka arkivarierna i ett förord eller fotnot när man skriver ihop sin uppsats. Det är alltid bra att utforska samlingarnas innehållsförteckningar så mycket som möjligt innan man anländer för att få en bild av var man ska börja och vilka slags material arkivet innehåller, även om slumpmässiga fynd är ett av idéhistorikerns största glädjeämnen.

Arkivresor till utlandet kan vara utmanande, men det ger också ovärderlig erfarenhet. Precis som språk- eller ämneskunskaper är praktisk kunskap i hur man använder specifika arkiv någonting som premieras högt i forskarvärlden, och den kan utgöra en språngbräda för framtida arbete.

Vidare läsning

För den som vill fördjupa sig i global idéhistoria finns många bra introduktioner. Exempelvis redan nämna *Globalhistoria: en introduktion*, av Sebastian Conrad och även Samuel Moyn och Andrew Sartoris samlingsvolym *Global Intellectual History* samt *En Global ideologihistoria* av Johan Stenfeldt. Historikern Stefan Amirell har skrivit mycket om globalhistoria i Sverige. Inom den svenska idéhistoriska traditionen finns samlingsvolymen *Vidgade vyer: globalt perspektiv på idéhistoria* med Mohammad Fazlhashemi, Anders Öckerman och Ronny Ambjörnsson som

redaktörer (Mohammad Fazlhashemi har i övrigt skrivit mycket på svenska om idéhistoria med kopplingar till mellanöstern). Lundaidéhistorikern Svante Nordin har också skrivit *Globaliseringens idéhistoria* om detta viktiga koncept. Dipesh Chakrabartys klassiska *Provincializing Europe* använder sig av ett postkolonialt perspektiv för att kritisera eurocentrisk historieskrivning. Kapil Rajs *Relocating Modern Science: Circulation and Construction of Knowledge in South Asia and Europe 1650-1900* har blivit nästan oumbärlig för forskning i global vetenskapshistoria, och innehåller innovativa perspektiv som kan berika även andra typer av globala idéhistoriska studier. Den nya *Mooring the Global Archive* av Martin Dusinberre är full av kreativa och insiktsfulla reflektioner kring hur man skriver globalhistoria i en tid präglad av utspridda och partiellt digitaliserade arkiv.

Referenser

Amirell, Stefan. ”Den världshistoriska vändningen: möjligheter och problem i relation till svensk historisk forskning.” *Historisk tidskrift* 128, nr 4 (2008): 647-669.

Andersson Burnett, Linda. ”The Edinburgh Connection: Linnaean Natural History, Scottish Moral Philosophy and the Colonial Implications of Enlightenment Thought.” I *Linnaeus, Natural History and the Circulation of Knowledge*, red. Hanna Hodacs, Kenneth Nyberg och Stéphane Van Damme, 161-186. Oxford: Voltaire Foundation, 2018.

Andersson Burnett, Linda. ”Northern Noble Savages? Edward Daniel Clarke and British Primitivist Narratives on Scotland and Scandinavia, c. 1760-1822.” Doktorsavhandling, University of Edinburgh, 2012.

Beelen, Kaspar, Jon Lawrence, Daniel C.S. Wilson, och David Beavan. ”Bias and Representativeness in Digitized Newspaper Collections: Introducing the Environmental Scan.” *Digital Scholarship in the Humanities* 38, nr 1 (2023).

Benesch, Oleg. *Inventing the Way of the Samurai: Nationalism, Internationalism, and Bushidō in Modern Japan*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

Bhabha, Homi. *The Location of Culture*. New York: Routledge, 1994.

Borg, Marcus J. och John Dominic Crossan. *Den radikale Paulus: kyrkans konservativa ikon som progressiv visionär.* Övers. Rabbe Forsman. Helsingfors: Förlag Tomas von Martens, 2016.

Broberg, Gunnar och Mattias Tydén. ”Eugenics in Sweden: Efficient Care.” I *Eugenics and the Welfare State: Norway, Sweden, Denmark, and Finland*, red. Gunnar Broberg och Nils Roll-Hansen, 77-149. East Lansing: Michigan State University Press, 2005.

Bubb, Alexander. ”Class, Cotton and ’Woddaries’: A Scandinavian Railway Contractor in Western India, 1860–69.” *Modern Asian Studies* 51, nr 5 (2017): 1369-1393.

Chakrabarty, Dipesh. *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton: Princeton University Press, 2000.

Chen, Constance. "'The Esoteric Buddhist': William Sturgis Bigelow and the Culture of Dissent." *Amerasia Journal* 34, 1 (2008): 31-51.

Conrad, Sebastian. *Globalhistoria: en introduktion*. Övers. Johanna Holmberg. Lund: Studentlitteratur, 2015.

Dusinberre, Martin. *Mooring the Global Archive: A Japanese Ship and its Migrant Histories*. Cambridge: Cambridge University Press, 2023.

Fazlhashemi, Mohammad, Anders Öckerman och Ronny Ambjörnsson, red. *Vidgade vyer: globalt perspektiv på idéhistoria*. Lund: Studentlitteratur, 2000.

Hashimoto Yorimitsu. "White Hope or Yellow Peril?: Bushido, Britain, and the Raj." I *The Russo-Japanese War in Global Perspective*, vol. 2, red. David Wolff m.fl., 379-402. Leiden: Brill, 2007.

Hennessey, John L. "Cutting Colonial Losses: Imperial Ideology in Media Coverage of the 1878 Transfer of Saint Barthélemy in Sweden and France." *Scandinavian Journal of History* 49, nr 1 (2024): 46–68.

Hennessey, John L. och Janne Lahti, red. "Nordics in Motion: Transimperial Mobilities and Global Experiences of Nordic Colonialism." Temanummer av *Journal of Imperial and Commonwealth History* 51, nr 3 (2023).

Hägerdal, Hans. "Globalhistoria." I *Perspektiv på historia: en introduktion till historiestudier*, red. Henrik Ågren, 205-222. Lund: Studentlitteratur, 2015.

Krishnan, Radhika. "Contracting and Sub-contracting in British India: Exploring the Dynamics of Railway Building through Joseph Stephens." I *India: Research on Cultural Encounters and Representations at Linnaeus University*, red. Kristina Myrvold och Soniya Billore, 50-73. Halmstad: Makadam, 2017.

Moyn, Samuel och Andrew Sartori, red. *Global Intellectual History*. New York: Columbia University Press, 2013.

Nordin, Svante. *Globaliseringens idéhistoria*. Lund: Studentlitteratur, 2006.

Raj, Kapil. *Relocating Modern Science: Circulation and the Construction of Knowledge in South Asia and Europe 1650-1900*. Cham: Palgrave Macmillan, 2007.

Stenfeldt, Johan. *En Global ideologihistoria: Från Konfucius till historiens slut.* Lund: Studentlitteratur, 2023.

Torstendahl, Rolf. "Sweden in a European Perspective—Special Path or Mainstream?" I *The Swedish Success Story?* red. Kurt Almqvist och Kay Glans, 33-46. Stockholm: Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse för allmännyttiga ändamål, 2004.